Naše řeč

ROČNIK XXII.
ČISLO 4.

Josef Beneš:

Předložka *na* při jménech osad.

Ačkoliv Naše řeč už několikrát vyložila, že je správné spojovat předložku *na* se jmény některých osad, přece velká část vzdělaných lidí míní, že se ve spisovném jazyce má na označování cíle pohybu na otázku *kam?* užívat při místních jménech jen předložky *do* a při označování místních vztahů na otázku *kde?* jen předložky *v, ve*. Na Kladně,*) v městě nejen dělnickém, ale i úřednickém, kde jsem pozoroval veliké kolísání mezi těmito předložkami u mnohých názvů obcí, dal jsem se poučit, proč vymycují předložku *na*. Jeden takový brusič soudí, že se má říkat *v* Kladně proto, že nikdo neřekne *na* Praze; nechodí se po střechách, ale v ulicích. Nemusím připomínat, že bychom asi podle tohoto učení nechodili *po* městě a nebylo by *po*domních obchodníků. Měl jsem dokonce příležitost vyslechnout názory znalce kladenských dějin. Podle něho prý spojení *na* Kladno, *na* Kladně značilo jen zámek; mluvilo-li se o osadě, užívalo se předložek *do, v*. Soudím, že tak tomu leckdes mohlo být — snad u názvu hradu a osady Kámen u Pacova, stačí-li k tomu úsudku materiál ve Strakově edici černé knihy táborské[1]). Co se Kladna týče, je to omyl; v Bartůňkově knize o Kladně[2]) jsou výrazy (citáty z listin): v *městečku* mém Kladně (str. 23, 25), do *městečka* Kladna (str. 24) — tato spojení svedla asi k úsudku, že se předložky *na* užívalo jen tehdy, byla-li řeč o zámku. Předložka *v* se zde pojí s podstatným jménem *městečko,* podst. jm. *Kladno* na ní nezávisí, jest jen přívlastkem. Podobně čteme v starém materiálu u Straky: na Tábor, na Táboře, ale do města Tábora, v městě Táboře. V nějakých unhošťských účtech — to

*) Příkladů a výkladů o místním jméně Kladno jsem použil také pro článek „Na Kladno, na Kladně" do Sborníku kladenského musea.

1) Josef Straka, Z táborské knihy černé. Tábor 1937.

2) Dr. Václav Bartůněk, Náboženské dějiny Kladna, 1934.

je druhá námitka proti předložce *na* — je prý zapsáno, že bylo zaplaceno „za cestu *do* Kladna“. Tu odpovídám: Kladno je na ostrohu; snad se v některých osadách, odkud se na Kladno nejde do kopce, neužívalo při tomto místním názvu předložky *na*. Také nesmíme zapomenout, že úředníci, kteří zapisovali do knih, bývali i v minulých dobách lidé přišlí odjinud. Mnohý takový úředník nepsal, jak se mluvilo v kraji — činil totéž, co se děje dnes.[3]) Já jsem však nalezl v jednom unhošťském účtě (Vydání peněz na renovací r. 1669) tento zápis: Poslu, který pro víno *na* Kladno jezdil, 12 kr. Kladenský duchovní správce v dopise, datovaném: „Dáno *na* Kladně posledního máje 1652“, píše do Unhoště: „. . . aby se poslali dva (lidé) *na* Kladno“.[4]) V Rulíkově Kalendáři historickém (v ročníku III, 1800 a ve IV, 1803) u jmen dvou předplatitelů (Kostky a Šedivého) je udáno sídlo slovy „*na* Kladně“. Kladenští občané si prý dříve zakládali na své zvláštnosti při určování místních vztahů, ale dnes se prý spojení s předložkou *na* neužívá. Pozorováním řeči lidové, usu poučených osob, jakož i jazyka dobrých spisovatelů jsem se přesvědčil, že způsob s předložkou *na* je živý a častý; více o tom níže. Domnění, že se předložka *na* rozšířila vlivem německé předložky *zu* (zu Kladno), je liché; to by se byla šířila předložka *k*.

Nyní přehlédněme, jak se na předložku *na* při označování místních vztahů u jmen osad dívali autoři nejznámějších a nejpřístupnějších slovníků a mluvnických spisů. *Jungmann* v III. díle svého slovníku (str. 529) v odstavci, v němž vypočítává spojení předložky *na* s akusativem, mezi případy, kde předložka *na* označuje „hnutí do výše v povrchnost“, uvádí i doklady: na zámek jíti; ženo, když pojdeš na město (s poznámkou: „t. do města“) — tento doklad je z Hradeckého rukopisu; jel na Moravu (zde Jungmann poznamenává: „Poláci též praví na Volyň, na Rus, na Slezsko atd.“). Příkladů s vlastními jmény osad neuvádí. Na str. 534 při probírání předložky *na* s lokálem praví:

---

[3]) U místních jmen se v úřední řeči nevyhýbají jen předložce *na*, ale i genitivním tvarům na *-a* (píší „do Mělníku“), palatalisaci v lokále (místo „na Mělníce“ píší „v Mělníku“), místní jména typu *Sušice* často považují za pomnožná. Tyto odchylky od staršího, lidového a pečlivého jazyka jsou vlastně zjednodušením složitých věcí, a to ve shodě s vývojovými tendencemi češtiny.

[4]) František Melichar, Monografie města Unhoště. 1888, str. 49, 84, 85. Autor, odborný učitel, neotiskuje písemností věrně, modernisuje pravopis. Poněvadž sám dává vždy přednost předložce *do* a *v*, jsou citáty spolehlivé.

„*Na* klade se místo *v*, když objatost jedné věci v druhé není výražna“. Pak uvádí několik příkladů s vlastními jmény osad, na př.: na Krakově posádku posadil, Dal.; města Sardis, na kterém se Kresus zavřel, šturmem dobyl, W. pol. 359; držán u vězení na Vídni, Karyon, 330. Jungmann tedy ví, že se při vyjadřování místních vztahů užívalo na otázku *kde?* při jménech osad předložky *na*, ale neuvedl příkladů z jazyka své doby.

V *Bartošově* studii o předložce *na* (Listy filologické, 1875 a 1876) není o jménech osad ani zmínky.

Gebauer v Slovníce staročeském (na str. 429) k příkladu z rukopisu Hradeckého, který jsem výše citoval z Jungmanna, poznamenává: „Na město, t. j. do města, do něhož cesta stoupá“. Více dokladů se jmény osad uvádí při předložce *na* s lokálem. Ve Skladbě (str. 450), čtvrtém díle Historické mluvnice, nenalézáme jiných příkladů než v Slovníku, ani tam není obšírnějšího výkladu.

U *Vondráka* (Vgl. sl. Gr. II, 304) není poučení. V Gebaurově-Ertlově Mluvnici (II, str. 204) je mezi rozličnými určeními místa s předložkou *na* sice příklad: Toho roku se přestěhoval z Malé strany *na* Staré město (Herrm.), ale nějakého výkladu o předložce *na* u místních jmen tam nenajdeme.

Ve *Vášově-Trávníčkově* Příručním slovníku v odstavci věnovaném předložce *na* výklad o místních jménech není, ale na př. v hesle Kladno (I, str. 730) čteme: „Kladno, -na, 6. p. na -ně“.

Nejlepší a nejširší poučení podává Naše řeč; v VIII. ročníku, str. 156, 157 čteme, že je velké množství místních jmen, která na otázku *kde?* a *kam?* mají při sobě předložku *na*. Tato zvláštnost souvisí s polohou a s okolností, že některé místo bylo sídlem šlechtickým, na němž se „sedělo“. Při soupise místních jmen by se měly poznamenávat nejen pády místních jmen, ale také, jakých předložek se při nich užívá. V praxi však těchto rozdílů nelze vždy žádati, protože cit pro ně mají zpravidla jen domácí obyvatelé kraje, kolem příslušného místa. Kdo usus zná, má jej ovšem zachovávat i v písmě; předložky *na* máme užívat u významných místních jmen, u nichž je ustálena, i mimo svůj kraj. V témž ročníku NŘ. na str. 251 se znovu píše o této funkci předložky *na*. Hlavním důvodem, proč jí užívat při určitém jméně, je ustálení způsobené dlouhým zvykem. Ve XIV. ročníku (str. 67) se vrací Naše řeč k této věci: „Odkud tato odchylka pochází, nebývá vždy jasno; někdy se tím naznačuje směr nahoru (do kopce, proti toku řeky nebo potoka),

někdy směr na bývalý hrad a pod." Vnucovat jazyku všude předložku *do, v* se považuje za násilí.[5])

Soudil bych, že dosti míst, u jejichž jmen bývá předložka *na,* jsou osady, které vznikly na lokalitách, v jejichž pomístných názvech byla předložka *na*; vznikla-li osada Písek na př. tam, kde se říkalo Na písku, bývá při jejím názvu předložka *na,* jako je tomu u jména vsi Písku u Slaného. Také u jména jihočeského krajského města Písku se v minulosti užívalo předložky *na,* jak svědčí všechny doklady (z let 1539—1593) ve Strakově edici.

Na Kladensku se velmi často v lidové mluvě označují místní vztahy spojováním jmen některých osad s předložkou *na,* třeba se tím snad nemá vždycky naznačovat, že je řeč o místě vyvýšeném nad okolí; tak se chodí na Smečno, na Buštěhrad, na Dříň, na Lány atd.[6]), bydlí se na Smečně, na Buštěhradě, na Dříni, na Lánech atd. Zajímavé je ovšem, že osady v tomto kraji jsou často opravdu na vyvýšených místech. Pozorujeme-li úřední písemnosti, označení úřadů, reklamy, hovor jistých společenských vrstev, čítáme a slycháme u těchto jmen nejčastěji předložky *do* a *v.* Příčinou toho jevu není podle mého mínění jen to, že v úřadech a v závodech pracují lidé, kteří vyrostli v jiných krajích a nevšímají si místních zvláštností; příčin je asi více. U většiny místních jmen našich a snad u všech cizích bývá předložka *do* a *v,* proto působí analogie; škola o této věci zpravidla nepoučuje. Na všech tiskovinách v místech pro datum je vytištěna formulka: *V . . . . . dne . . . . . .* — podle mého mínění i tato maličkost vytlačuje starý způsob. Mnohým lidem se zdá způsob s předložkou *na* nesprávný nebo aspoň nelogický nebo příliš lidový. Ale snad vždycky se při jméně novější části Kladna říká na Nové Kladno, na Novém Kladně; označení Nové Kladno se v úředních a jiných písemnostech obyčejně neužívá, a proto se u něho nešíří způsob analogický.

(Příště ostatek.)

---

[5]) Poznamenávám, že se vzájemná poloha osad označuje někdy i místními jmény: jeden z Újezdů na Kladensku sluje Újezd *pod* Kladnem. I při určování cesty a sousedství bývá poloha vyjádřena, srov. příklady. A sám chodil k panu Zručskému *nahoru* na Kamenici (Straka, str. 104); na tom přívoze *pod* Mělníkem (t., str. 283); a manžela . . . . . má *pod* Mělníkem (Oberpfalcer, Vyznání na mučidlech, str. 255 — Pardubice r. 1588).

[6]) Nemusím snad ani podotýkat, že předložka *na* nevyjadřuje jen cíl pohybu, ale i jeho směr: jíti do Benešova, ale jíti, směřovati na Benešov. Směr se vyjadřuje touto předložkou i u jmen míst, u kterých se cíl označuje předložkou *do.*

Ing. E. Prandstetter:

Čtení matematických značek a výrazů.

IV.

Čtení logaritmů. Znakem pro logaritmy (Briggsovy nebo briggické) je *log* a čte se prostě „logaritmus". Pro logaritmy přirozené (Napierovy) máme několik znaků: *lg, ln, l, l nat, log nat*, log_e. Znak *lg* je podle normy, přijaté Jednotou čs. matematiků a fysiků v Praze. Dosud běžnější je však psaní *ln* nebo *l*. Znaků *l nat, log nat* a log_e se užívá málo, jen kde je toho třeba k větší jasnosti. Všechny ty znaky lze čísti jednotně „přirozený logaritmus" nebo — není-li možná záměna s logaritmy dekadickými — rovněž prostě „logaritmus". Kromě toho se čtou jednotlivé znaky podle svého způsobu psaní; tak znak *l* čteme „el", znak *ln* čteme *„el en"*, znak *lg* „el gé". Tato čtení jsou běžnější než čtení plné („přirozený logaritmus"); jsou stručná a úplně postačí ve všech případech, kde nemůže býti pochyb o pojmu čteného výrazu), t. j. nemůže se znak *l, lg* a *ln* zaměňovati za součin obecných čísel *l, l, g, l, n* s následujícím výrazem. Na př. vzorec $L = \left(4 \ln \frac{h}{r} + \frac{1}{2}\right) 10^{-4}$ čteme „el se rovná (rovno) — čtyři el en — há dle er — plus jedna polovina — krát[e] deset na méně čtvrtou". Znak *l nat* a *log nat* čteme někdy „logaritmus naturalis"; tak by ovšem bylo možno čísti i ostatní znaky pro přirozené logaritmy. Znaky *l nat, log nat* a znak *log* nečteme podle psaní, t. j. „el nat", „log nat" nebo „log".

Výraz za kterýmkoliv znakem pro logaritmus se čte v druhém pádu, není-li to výraz složitý; tam totiž — jako v podobných případech při jiných početních výkonech — čteme celý následující výraz v prvním pádu, nebo, následuje-li po znaku *log* jako první činitel nebo člen číslo zvláštní, čteme toto číslo v příslušném pádu a ostatek výrazu v pádu prvním. Na př. log 2 čteme „logaritmus dvou", $\log 5x^2$ „logaritmus pěti iks na druhou"; výraz $\log (5x)^2$ bychom ovšem čtli „logaritmus — pěti iks — na druhou". Záměna s výrazem $(\log 5x)^2$ není při správném čtení „logaritmus pěti iks — na druhou" možná; kromě toho se mocnina logaritmu píše obyčejně tak, že se mocnitel přidává přímo ke znaku (t. j. vpravo nahoru za znakem) a čte se „logaritmus na . . .". Na př. $(\log 5x)^2$ by se běžně psal $\log^2 5x$

a četl by se „logaritmus na druhou — pěti iks“ nebo jiným způsobem, uvedeným při čtení mocnin. Výraz log $(3x^2-6x+5)$ se čte „logaritmus — tří (nebo tři) iks na druhou minus šest iks plus pět“, výraz log $5a^2 bx^3 y^2$ se čte „logaritmus — pěti (nebo pět) á druhé bé iks třetí ypsilon druhé“. Výrazy za znakem *log* můžeme čísti i jinými způsoby, jak bylo již dříve popsáno.

Je-li logaritmus násobitelem, dělitelem, jmenovatelem nebo mocnitelem, čte se znak pro logaritmus v příslušném pádu, t. j. „násobeno (děleno, lomeno) logaritmem . . .“, „podle (dle) logaritmu . . .“, „. . . na logaritmus . . .“. V posledním čtení přechází přízvuk s předložky *na* na slabiku *lo*. Na př. výraz $a^{\log(x+3)}$ čteme „á na — logaritmus — iks plus tři“, výraz $a^{\log x+3}$ čteme„ á na — logaritmus iks — plus tři “, a výraz $a^{\log x}+3$ čteme „á na logaritmus iks — plus tři“.

Logaritmy se základem jiným než *10* (t. j. dekadické) nebo *e* (t. j. přirozené) píší se tak, že se vpravo dolů od znaku *log* připojí index značící příslušný základ logaritmů. Na př. $\log_a b$ čteme „logaritmus bé při základu á“. Tak lze ovšem psáti i logaritmy dekadické (jako $\log_{10} x$) a přirozené (jako $\log_e x$). Kdežto u dekadických logaritmů se základ ani nepíše ani nečte, u přirozených logaritmů se někdy tohoto způsobu psaní užívá, a pak se $\log_e x$ čte buď „logaritmus iks při základu é“, nebo jako prve „přirozený logaritmus“.

Je-li za znakem pro logaritmus zlomek, upozorňujeme na tuto okolnost napřed čtením „logaritmus zlomku“ a potom po krátké pomlčce čteme zlomek některým způsobem podle výkladu o čtení zlomků. Tím zabráníme záměně se zlomkem, který by měl logaritmus jen v čitateli. Na př. $\log \frac{5x^2-8}{3x^2-4}$ čteme správně „logaritmus zlomku — pět iks na druhou méně osm — lomeno — třemi (tři) iks na druhou méně čtyři“. Čtení „logaritmus — pět iks na druhou méně osm — lomeno — třemi (tři) iks na druhou méně čtyři“ by znamenalo výraz $\frac{\log(5x^2-8)}{3x^2-4}$. Kdybychom první výraz chtěli čísti beze slova „zlomku“, musili bychom po slově „logaritmus“ učiniti delší pomlčku, kterou bychom naznačili, že se znak logaritmus (log) vztahuje na celý výraz dále čtený.

Čtení funkcí goniometrických a cyklometrických. Funkce goniometrické označujeme znaky vzatými z jejich jmen: sinus označujeme znakem *sin*, kosinus *cos*, tangens *tg* (někdy, hlavně v cizojazyčných spisech, bývá znak *tan* nebo *tang*), kotangens *cotg (cot* nebo *ctg)*, sekans *sec*, kosekans *cosec*. Kofunkci

značíme *cof*. Všechny tyto znaky vyslovujeme plně a také skloňujeme. Druhý pád jedn. č. je: ko-sinu, ko-tangenty, ko-sekanty. *Sinus* čteme obyčejně v první slabice dlouze: „sínus“ (obdobně jako při čtení znaku pro odčítání „minus“). U kosinu se slabika *si* čte někdy krátce, snad proto, že je nepřízvučná. Při čtení těchto funkcí vynecháváme slovo úhel, poněvadž se již samo sebou rozumí. Neříkáme tedy — s malými výjimkami — „sinus úhlu alfa“ atp. Funkce tangens a sekans se v 1. pádě někdy čtou „tangenta, sekanta“.

Následuje-li goniometrická funkce po některém znaku pojícím se (při čtení) s jiným pádem než prvním, zůstává přes to většinou v pádu prvním. Na př. vztah $\operatorname{tg}\alpha = \frac{\sin\alpha}{\cos\alpha}$ by se měl správně čísti „tangens alfa se rovná sinu alfa lomenému kosinem alfa“; běžně se však čte „tangens alfa rovná se sinus alfa lomeno kosinus alfa“. Funkce *sinus* a *kosinus* se čtou v jiném pádu než prvním častěji než funkce ostatní, asi proto, že jména těchto funkcí nemění při skloňování kmenovou souhlásku (*n*), kdežto názvy ostatních funkcí mění při skloňování koncovou souhlásku *s* v *t*, a tomu se raději vyhýbáme čtením těchto funkcí jen v prvním pádu. V složitém výrazu čteme ovšem funkce *sinus* i *kosinus* jen v prvním pádu.

Obecné úhly označujeme obyčejně řeckými písmeny a jejich názvů neskloňujeme. Je-li obecný úhel násobný, t. j. je-li dán součinem zvláštního čísla a úhlu obecného (zvláštní číslo je vždy před písmenem značícím úhel, na př. 2α, 5α a p.), čteme zvláštní číslo buď v druhém pádu, podle vazby „funkce čeho“, nebo v pádu prvním, podle vazby „funkce kterého úhlu“. Na př. $\sin 2\alpha = \cos 3\alpha$ čteme buď „sinus dvou alfa rovná se kosinu tří alfa“ nebo „sinus dvě alfa . . . tři alfa“.

Na vysvětlenou uvedeme několik příkladů. 1. $\operatorname{tg}(\alpha + 12^\circ) = \operatorname{tg} 76^\circ 23'$ čteme (běžně) „tangens alfa plus dvanáct stupňů rovná se tangens sedmdesát šest stupňů třiadvacet minut“, řidčeji, třebaže správněji: „. . . rovná se tangentě sedmdesáti šesti stupňů dvaceti tří minut“. 2. $\sqrt{\frac{1-\sin\alpha}{1+\sin\alpha}} = \sec\alpha - \operatorname{tg}\alpha$ čteme (opět běžně) „odmocnina — jedna minus sinus alfa — lomeno — jedna plus sinus alfa — rovná se sekans alfa minus tangens alfa“. 3. $\frac{(1+\operatorname{tg}\alpha)^2}{1+\operatorname{tg}^2\alpha} = 1 + \sin 2\alpha$ čteme (běžně) „jedna plus tangens alfa — na druhou — lomeno jedna plus tangens na dru-

hou alfa — rovná se jedna plus sinus dvou (dvě) alfa“. 4. $\frac{3\sin\alpha - \sin 3\alpha}{3\cos\alpha + \cos 3\alpha} = \mathrm{tg}^3\alpha$ čteme „třikrát sinus (nebo „tři siny“) alfa minus sinus tři (tří) alfa — lomeno — třikrát kosinus (nebo „třemi, tři kosiny“) alfa plus kosinus tři (tří) alfa rovná se tangens na třetí alfa“. 5. $3\sin^2 x - 4\cos^2 x = \sin x \cos x$ čteme na př. „tři siny druhé iks méně čtyři kosiny druhé iks rovno sinu iks kosinu iks“, nebo „třikrát sinus na druhou iks minus čtyřikrát kosinus na druhou iks rovná se sinus iks kosinus iks“. 6. $\mathrm{tg}2x + \mathrm{tg}3x = 2\mathrm{tg}x$ čteme „tangens dvou (dvě) iks plus tangens tří (tři) iks rovná se dvěma (dvě) tangens iks“.

Logaritmy goniometrických funkcí čteme tak, že goniometrickou funkci čteme buď v prvním pádu (hlavně tangens a kotangens, méně sinus a kosinus), nebo v druhém pádu (sinus a kosinus, jen zřídka tangens a kotangens). Na př. $\log \sin 25^\circ$ čteme „logaritmus sinu dvaceti pěti stupňů, nebo „. . sinus . .“, $\log \mathrm{cotg}\, 18^\circ$ čteme „logaritmus kotangens osmnácti stupňů“, atp.

Funkce cyklometrické se označují podobně jako funkce goniometrické zkratkami svých jmen. Tak arkussinus se značí *arcsin*, arkustangens *arctg* atp. Názvy tyto se neskloňují; jinak je čtení stejné jako u funkcí goniometrických.

Znaky pro funkce logaritmické, goniometrické a cyklometrické jsou sice vzaty z jejich jmen, ale nejsou zkratkami, nýbrž značkami, a proto se za nimi nedělá tečka.

Čtení indexů. Indexy se zpravidla píší vpravo dolů od obecného čísla. Index je psán ovšem menším písmem než číslo, při němž stojí.

Nejčastěji bývá index jedno zvláštní číslo a čte se pak jako prostá číslovka. Na př. a_1 čteme „á jedna“, c_0 „cé nula“, x_2 „iks dvě“ atd. Je-li index složen ze dvou zvláštních čísel, neoddělujeme tato čísla čárkou (jsou-li jednociferná) a čteme každé zvlášť. Na př. a_{33} čteme „á tři tři“, b_{12} „bé jedna dvě“ atp. Záměna s jediným indexem dvojciferným je takřka nemožná, neboť z textu je zřejmé, je-li index složen ze dvou jednociferných čísel, či je-li to jedno číslo dvojciferné. Je-li na př. v nějakém textu 12 (t. j. jedna, dvě), musí tam nutně býti i index 11 (jedna, jedna). Kdyby index 12 značil číslo dvanáct, musily by býti v textu také indexy aspoň od jedné až do jedenácti, t. j. indexy 1, 2, 3, ... 10, 11. Z takového srovnání lze snadno zjistiti hodnotu indexu. Ostatně indexy s dvojcifernými čísly se zřídka vyskytují. Skládá-li se jeden index ze dvou čísel,

z kterých jedno nebo obě jsou dvojciferná, oddělujeme je čárkou.

Jsou-li v jednom indexu dvě jednociferná čísla oddělená od sebe čárkou, je význam indexu jiný než prve. V takovém případě se tímto indexem naznačuje, že veličina, při které stojí, má dvě nebo několik hodnot, podle počtu čísel v indexu. Je to běžné označování neznámé veličiny, má-li tato veličina více hodnot než jednu. Na př. vzorec pro kořen kvadratické rovnice (obecné) zní $x_{1,2} = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$ a čte se „iks jedna dvě se rovná — minus bé plus minus odmocnina — bé na druhou minus čtyři á cé — lomeno dvěma á".

Obecných čísel — t. j. písmen — neužívá se za indexy často. Ještě nejspíše se vyskytují tam, kde se zároveň vyskytují indexy vyjádřené zvláštními čísly a tam, kde značí obecnou, neurčitou hodnotu. Se zřetelem k tomu je při čtení záměna obecného čísla s platností indexu za činitele v součinu sotva možná. Řadu $a_1 + a_2 + \ldots + a_{n-1} + a_n$ čteme „á jedna plus á dvě plus — plus á en méně jedna — plus á en". Vzorec pro součet aritmetické řady $S_n = \frac{n}{2}(a_1 + a_n)$ čteme „es en rovná se en půl krát [e] á jedna plus á en". Součin $2a_m x$ by se četl prostě „dvě á em iks", jestliže by poslouchající osobě bylo předem jasno, že *m* je index. Jinak bychom musili čísti „dvě á s indexem em krát [e] iks", nebo stručněji „dvě á em krát [e] iks". Toto čtení neznačí výraz 2amx, který se čte jen „dvě á em iks". Čtení „s indexem" lze užíti u jakýchkoliv indexů, ale užívá se ho jen tehdy, je-li nutné k bezvadnému porozumění.

Znakem pro součet jistého počtu členů nějaké řady je velké řecké písmeno sigma (Σ), s indexem pod písmenem a nad ním. Dolní index je pro první člen, horní pro člen poslední, takže je tím řada (t. j. počet členů) určena. Na př. $\sum_{k=1}^{n} a_k$ značí součet řady s členy $a_1, a_2, a_3 \ldots a_k, \ldots a_n$, a čte se „součet (suma) všech á ká od ká rovno jedné až do ká rovno en", nebo stručněji „součet všech á ká rovno jedné do en" (nebo „. . . až en"). Místo slov „od . . . až do" se někdy říká „pro . . . až".

Znak pro součin čísel stejného druhu (lišících se jen indexem) je velké řecké písmeno pí (Π). Čtení je podobné jako pro znak Σ; $\prod_{k=1}^{n} a_k$ čteme „součin všech á ká od ká rovno jedné až do ká rovno en" nebo kratčeji, jak uvedeno výše.

Znak pro faktoriál čísla je vykřičník kladený hned za číslo. Čteme jej *faktoriál* (s 2. pádem čísla), *faktoriálně* nebo *faktoriálných (-á, -é)*. Na př. 3! čteme „faktoriál tří“ nebo „tři faktoriálně (-né)“, n! čteme „faktoriál en“ atd.

Kombinační číslo tvoří dvě čísla (nebo výrazy) psaná nad sebou bez zlomkové čáry a uzavřená do závorek (okrouhlých). Hořejší číslo čtené v prvním pádu se spojuje předložkou *nad* s dolejším číslem, čteným v sedmém pádu. Je-li dolní výraz složitý, čte se jako v jiných podobných případech v pádu prvním. Na př. $\binom{5}{2}$ čteme „pět nad dvěma“, $\binom{n}{k}$ „en nad ká“. $\binom{m}{m-3}$ „em nad em méně tři (nebo třemi)“ atd. Přízvuk se někdy posouvá s předložky *nad* na první vyslovenou slabiku dolního výrazu. Jeví se tu obdoba s posouváním přízvuku s předložky *na* při čtení mocnin.

Znak nerovnosti ($\neq$) čteme *nerovná se, není rovno.* Proti čtyřem čtením znaku rovnosti máme zde jen dvě čtení. Čtení *není* a *nerovno,* která by byla záporem čtení *je (jest)* a *rovno* se neužívá. Čteme tedy na př. $x \neq 5$ „iks není rovno (nerovná se) pěti“. Jinak platí totéž, co bylo uvedeno při čtení znaku rovnosti.

Znaky $<$ a $>$ se čtou *je menší než* a *je větší než*. Hrot šipky směřuje vždy k výrazu menšímu. Na př. $a < b$ se čte „á je menší než bé“ a značí matematicky totéž co $b > a$, které se čte „bé větší než á“. Oba znaky se často vyskytují se znakem rovnosti zároveň, a máme pak tyto sdružené znaky: $\geq$ čteme *je menší nebo rovno,* $\leq$ čteme *je větší nebo rovno,* a konečně $\gtreqless$ *je větší, rovno nebo menší než*. Slovo *nebo* se někdy vynechává.

Znak přibližnosti (t. j. $\doteq$) se čte nejčastěji *rovná se přibližně.* Místo slova *přibližně* lze říci *asi,* ale toho se málo užívá. Kromě uvedeného čtení můžeme užíti i všech ostatních čtení pro znak rovnosti s dodatkem *přibližně (asi).*

Čtení závorek. Nejčastěji se užívá závorek okrouhlých, oblých ( ), potom hranatých (lomených) [ ]. Pak jsou ještě závorky složené { } a jiné, je-li třeba rozlišovati určité výkony nebo výrazy rozličnými závorkami. Při čtení označujeme závorky přídavným jménem určujícím je blíže jen tehdy, jsou-li ve výrazu, který čteme, aspoň dva druhy závorek. Obyčejně však označujeme přídavným jménem jen první závorku určitého druhu, protože při druhé závorce (uzavírací) není nutno adjektivum opakovati, neboť z výrazu, dosud podle čtení napsaného nebo slyšeného, bývá zřejmé, o kterou závorku právě jde.

Je-li v textu jen jeden druh závorek (obyčejně okrouhlých), učiníme po posledním slovu před čtením závorky (na př. plus, minus, krát atd.) malou pomlčku, po ní řekneme „závorka", a po další krátké pomlčce (ale tu někdy vynecháváme) čteme výraz uzavřený do závorek jako celek podle některého ze známých způsobů; následuje opět pomlčka a po ní by se mělo správně čísti „výraz se uzavře (druhou) závorkou". Ale toto rčení by bylo příliš dlouhé, a tak se našlo stručné rčení „závorka se uzavře". Čtení „závorka se uzavře" lze vynechati, jestliže je z dalšího čtení ihned vidět, kam druhá závorka náleží, na př. je-li po druhé závorce znak rovnosti nebo nová závorka. Můžeme tedy čísti výraz $7x - (4x^2 - 2x + 2) = 6$ „sedm iks — minus čtyřikrát závorka — iks na druhou minus dvě iks plus dvě — rovná se šesti"; součin $(4x^3 - 3x^2 + 2x - 3)(3x^2 - 2x + 5)$ můžeme čísti „závorka — čtyři iks na třetí minus tři iks na druhou plus dvě iks minus tři — kráte závorka — tři iks na druhou minus dvě iks plus pět".

Je-li v textu několik druhů závorek, nutno uváděti při čtení každé závorky i přívlastek určující její tvar. Na př. výraz $y = 7x - \{3x + 5 + 2[2x - (x + 4) + 1] - 3\} + 4$ budeme čísti „ypsilon se rovná sedmi (sedm) iks minus — složená závorka — tři iks plus pět plus dvakrát — lomená závorka — dvě iks minus — okrouhlá závorka — iks plus čtyři — okrouhlá závorka se uzavře — plus jedna — lomená závorka se uzavře — minus tři — složená závorka se uzavře — plus čtyři". Čtení je dlouhé a nelze je zkracovati. V praxi ovšem zřídka kdy bývá více druhů závorek než dva, a potom v některých případech můžeme čtení zkrátiti buď vynecháním adjektiva při uzavírací závorce nebo při všech závorkách, nezáleží-li na jejich tvaru, anebo některým jiným způsobem, ke kterým nyní přijdeme.

Čtení závorek se rádi vyhýbáme. Jednak proto, že se tím celé čtení znatelně prodlužuje, jednak snad i proto, že čtení závorek — pokud ovšem není nezbytné — vypadá začátečnicky. Je právě znakem zběhlosti v matematice, dovedeme-li i z nejstručnějšího (ale správného) čtení správně si představiti nebo napsati slyšený výraz bez jakéhokoliv dalšího vysvětlování.

Plné čtení závorek, t. j. čtení první i druhé (uzavírací) závorky můžeme nahraditi čtverým způsobem.

První způsob. Výraz uzavřený do závorek čteme tak, jako kdyby nebyl v závorkách, a po přečtení výrazu dodáme *„v závorce"*, nebo méně často *„v závorkách"*. Čtení *„v závorce"* není chybné, neboť v tomto případě můžeme považovati závorku za celek skládající se ze dvou částí, t. j. levé a pravé závorky. Ten-

to zpusob se hodí jen pro krátké výrazy, na př. pro dvojčleny nebo součiny jen několika málo čísel, a užívá se ho hlavně tehdy, jestliže se má výraz v závorkách uzavřený umocniti. Na př. $(a+b)^2$ čteme „á plus bé v závorce na druhou", $(3cx^2y)^3$ čteme „tři cé iks na druhou ypsilon v závorce na třetí", atp.

Druhý zpusob. Je-li výraz uzavřený do závorek mnohočlen, ohlašujeme jej příslušným slovem, na př. *dvojčlen, trojčlen* atd. Slova *mnohočlen* nelze užiti, poněvadž ze slova má býti zřejmo, kolik členu mnohočlen má. Slovem *dvojčlen* (*trojčlen* atd.) upozorňujeme píšící osobu, aby napsala závorku, a zároveň jí předem udáváme počet členu, které budou mezi závorkami, takže po napsání posledního členu píšící osoba sama ihned výraz druhou závorkou uzavře. Způsob ten se hodí jen pro menší počet členů v mnohočlenu; při vyšším počtu členů by musil nejprve ten, kdo diktuje, zjistiti počet členů mnohočlenu, a osoba píšící by si musila pamatovati delší dobu, kolik členů má do závorek uzavříti. Příklady: $6x^2-(3x+2)+5$ čteme „šest iks na druhou minus dvojčlen — tři iks plus dvě — plus pět"; $(4x^3+2x^2-10x-3):(2x-3)$ mužeme čísti „čtyřčlen — čtyři iks na třetí plus dvě iks na druhou minus deset iks minus tři děleno dvojčlenem dvě iks minus tři".

Třetí zpusob. Je to výše (v 2. části) uvedené čtení *„to celé"*, které značí, že právě přečtený výraz je třeba celý uzavříti do závorek. Hodí se pro jakýkoliv výraz, je-li jasno, na co na vše se rčení *„to celé"* vztahuje. Na př. $(3cx^2y)^3$ čteme „tři cé iks druhé ypsilon, to celé na třetí".

Čtvrtý způsob. Je to způsob nejběžnější a záleží v tom, že při čtení děláme vhodné pomlčky, kratší nebo delší, jimiž rozdělujeme čtení na malé úseky, a při tom každý takový úsek čteme plynule. Každá pomlčka značí nějakou změnu v textu, nejčastěji ovšem závorku. Několik příkladů bylo uvedeno při dělení. Připojíme zde další příklady jiné. Mocninu $(3cx^2y)^3$ čteme „tři cé iks na druhou ypsilon — na třetí". Kdybychom neudělali při čtení pomlčku, značilo by čtení výraz $3cx^2y^3$. Součin $[(x-y)^2+3(x+2y)](2x-5)$ čteme „iks minus ypsilon — na druhou — plus třikrát — iks plus dvě ypsilon — — krát dvě iks minus pět". Čtení „iks minus ypsilon na druhou plus třikrát iks plus dvě ypsilon krát dvě iks minus pět" (vesměs bez pomlček) by značilo výraz $x-y^2+3(x+2y)(2x-5)$. Je vidět, že lze tohoto způsobu užíti téměř všude, a že pro vycvičený sluch nečiní porozumění takového čtení potíží. Ve zvláště složitých případech spojujeme tento zpusob s přesným a úplným čtením některého znaku.

Pomlčky vynecháváme, jestliže čteme nějakou poučku (větu nebo vzorec), při níž předpokládáme, že je poslouchající osobě známa. Rovněž vyslovujeme-li takovou poučku zpaměti. Na př. $(a+b)^2 = a^2+2ab+b^2$ čteme (nebo vyslovíme) rychle a plynule „á plus bé na druhou rovná se á na druhou plus dvě á bé plus bé na druhou".

Na konec uvedu čtení několika znaků z *geometrie*. Znak rovnoběžnosti jsou dvě svislé čárky, stejně dlouhé a stojící těsně u sebe ($\parallel$). Jimi se označuje, že nějaký geometrický útvar je rovnoběžný s jiným útvarem. Čte se *je rovnoběžný (-á, -é)* nebo též *rovnoběžno* (s čím). Na př. $m \parallel n$ (m a n značí přímky) čteme „přímka em je rovnoběžná s přímkou en", nebo stručně „em rovnoběžné (-o) s en"; také lze čísti „přímky em a en jsou spolu rovnoběžné".

Znak kolmosti je obrácené velké písmeno T, t. j. vodorovná čárka a na ní čárka svislá ($\perp$). Čte se *je kolmý (-á, -é, -o)* nebo *stojí kolmo* (k čemu nebo na co). Na př. $a \perp b$ čteme „přímka á je kolmá k přímce bé" nebo krátce „á kolmo k bé". Podobně jako o rovnoběžnosti lze též říci „přímky á a bé stojí na sobě kolmo" (nebo „jsou k sobě kolmé"). Čtení se ovšem nemění, i když jde o útvary nestejného druhu (na př. o přímku a rovinu).

Znak podobnosti ($\sim$) se čte *je podobný (-á, -é, -o)* nebo méně často *podobá se* (čemu). Na př. $\triangle ABC \sim \triangle A'B'C'$ čteme „trojúhelník á bé cé je podobný (podobá se) trojúhelníku á s čarou, bé s čarou, cé s čarou".

Znak shodnosti ($\cong$) se čte *je shodný (-á, -é, -o)*, *shoduje se* (s čím).

Znak totožnosti ($\equiv$) se čte *je totožný (-á, -é, -o)*, nebo i bez slova *je*. Na př. $a \equiv m$ čteme „přímka á je totožná s přímkou em" nebo stručně „á totožno s em". Znaku totožnosti se užívá také k označení nějakého útvaru se zřetelem na jeho určující prvky. Na př. $\varrho \equiv (A, B, C)$ čteme „rovina ró je určena (dána) body á, bé, cé"; nebo $\sigma \equiv (A, m)$ čteme „rovina sigma je určena bodem á a přímkou em", atd. V obou smyslech užíváme znaku totožnosti též v aritmetice, algebře i v analyse. Na př. klademe jej mezi dva různé symboly, vyjadřující však stejný pojem. Nebo jej dáváme mezi symbol a nějakou funkci, abychom při odkazu na tuto funkci ji nemusili opisovati, nýbrž jen uvésti onen symbol.

Znak pro úhel (t. j. $\sphericalangle$) se dává před písmeno vyjadřující obecně úhel jen tehdy, jestliže by bez tohoto znaku mohlo dojíti k omylu. Čte se prostě *úhel*, na př. $\sphericalangle \gamma$ „úhel gama". Někdy se

úhel značí $\wedge$ a dává se nad písmeno značící úhel. Pravý úhel se označuje kromě čísla 90° buď jako R nebo $\frac{\pi}{2}$ a čte se rozličně. Na př. $\alpha + \beta =$ R (nebo $\frac{\pi}{2}$) můžeme čísti „alfa plus beta rovná se pravému úhlu“, nebo „ . . . devadesáti stupňům“, nebo krátce „rovná se er (pí půl)“. Podobně čteme úhel přímý (180, 2R, π) a úhel plný (360°, 4R, 2π). Ostatní úhly vyjadřujeme nejčastěji ve stupních ($^{\circ}$), minutách ($'$) a vteřinách ($''$). Na př. úhel $39^{\circ}17'28''$ čteme „třicet devět stupňů, sedmnáct minut, dvacet osm vteřin (sekund)“.

Úsečka se někdy značí vodorovnou přímkou nad písmeny udávajícími oba koncové body úsečky. Na př. AB čteme „úsečka á bé“. Podobně se značí oblouk mezi dvěma body, na př. $\overset{\frown}{CD}$ a čte se „oblouk cé dé“.

Je ještě hodně znaků, jejichž čtení nebylo zde uvedeno, ale tyto znaky nejsou již tak běžné v obecném životě, takže by nemělo velkého užitku zmiňovati se o tom v Naší řeči. Bylo by však dobře, kdyby se tomuto námětu věnovala dostatečná pozornost, zejména na školách, aby řeč v matematice byla nejen stručná a jasná po stránce čistě matematické, ale aby byla také, pokud je to jen možno, i jazykově správná.

Miloslav Wajs:

Čestné názvy středních škol.

V posledních letech se množí případy, že ministerstvo školství a národní osvěty dovoluje, aby označení středních škol obsahovala jako nedílnou část úředního názvu ústavu jména osob, které mají význam pro ten neb onen ústav, jeho město, kraj a zároveň pro stát. Chci upozornit na dvojí tendenci, která se při takovémto pojmenovávání jeví, hledíme-li k stránce jazykové.

Čestné jméno, které ústav má, je vždy přívlastkem k obecnému jménu označujícímu typ školy (gymnasium, reálku a p.). Toto obecné jméno je už zpravidla rozvito několika přívlastky (státní československá reálka, spolkové německé reálné gymnasium a p.).

Je-li vlastním jménem mužské příjmení typu „Jirásek“, stává se přívlastkem *shodným* (Jiráskovo státní čs. gymnasium).

Častěji najdeme v čestném názvu vlastní jméno jako přívlastek *neshodný* (v genitivu). Může jím být mužské příjmení typu „Vrchlický“, t. j. jméno v tvaru adjektivním (vypomůžeme si tu názvem Komenského universita, poněvadž u středních škol označení tohoto druhu nenajdeme). Přívlastek, který je složen z několika slov na sobě závislých, musí být vždy neshodný; v názvech státní čs. gymnasium dr. Josefa Pekaře, státní čs. reálné gymnasium Jaroslava Vrchlického skládá se z příjmení, křestního jména a třeba i ze zkratky akademické hodnosti. Takový přívlastek stojí zpravidla za obecným jménem, které rozvíjí. Názvy, jako na př. neexistující označení „Dr. Wintrovo státní čs. gymnasium“ nebo „Ant. Dvořákova státní čs. reálka“, by nebyly jazykově správné a také by nebylo lze je číst.*)

Vždy najdeme jako přívlastek neshodný vlastní jména ženská, která mají obyčejně tvar adjektivní, ať už podle vzoru *dobrý* („Krásnohorská“: městské čs. dívčí reálné gymnasium El. Krásnohorské), nebo ať jsou to původní přivlastňovací adjektiva, nyní však v tvaru určitém s dlouhým *á* na konci („Zátková“: spolkové čs. dívčí reformní reálné gymnasium Jany Zátkové). Ženská vlastní jména v takovémto spojení bývají složena z příjmení i křestního jména. Obdobu názvu Komenského universita u ženských jmen nenajdeme; nebylo by u nich žádoucí zřetelnosti.

Všimněme si nyní, jak hojně se užívá toho neb onoho druhu čestného označení našich středních škol.

Mezi *shodnými* přívlastky typu „Jiráskovo státní čs. gymnasium“ se nejčastěji sejdeme se jménem Masarykovým, a to u rozmanitých typů středních škol. Označení jako státní čs. reálka T. G. Masaryka a p. u středních škol vůbec nenajdeme. U ostatních vlastních jmen označených pouhým příjmením je jen po jednom dokladu. Máme gymnasia (zahrnuji sem všecky typy gymnasijní): Benešovo, Drtinovo, Hviezdoslavovo, Jiráskovo, Jirsíkovo, Lepařovo, Pelclovo, Rašínovo a Šafaříkovo (vlastně Šafárikovo), reálku Nerudovu, učitelské ústavy Amerlingův, Lindnerův a Raisův. Tím je výčet čestných označení ve formě shodného přívlastku vyčerpán.

Mnohem četnější jsou příklady na přívlastek *neshodný*. U vlastních jmen tvaru adjektivního je příkladů málo. Zde najdeme přívlastek složený z příjmení i křestního jména, na př. státní čs. reálné gymnasium Jaroslava Vrchlického. Podobně

---

*) Známe ovšem nesprávné spojení „Ant. Jínovy suchary“. Zde musíme patrně číst zkratku tak, jak je napsána!

jiné střední školy mají v názvu jméno Jána Hollého, dr. Frant. Lukavského, Fr. Palackého.

Nejhojnější jsou případy typu „státní čs. reálka (dr.) Adolfa Heyduka". Máme střední školy označené plným jménem Otokara Březiny, dr. Antonína Dvořáka, dr. Adolfa Heyduka, Josefa Jungmanna, Josefa Klvani, Jána Kollára, Štefana Moyzesa, Jána Palárika, dr. Josefa Pekaře, Fr. Sasinka, dr. Milana R. Štefánika, Ľudevíta Štúra, dr. Jindřicha Vančury, dr. Zikmunda Wintra a ještě pěkného počtu jiných významných osob.

Několik málo středních škol má jméno zasloužilých žen: El. Krásnohorské, Charlotty G. Masarykové a Jany Zátkové.

V publikaci Stav středního školství Československé republiky v školním roce 1937/38, vydané státním nakladatelstvím na podzim r. 1937 pro úřední potřebu, čteme na str. 32 jména sedmi československých středních škol, kterým byly propůjčeny r. 1937 čestné názvy. Všechny obsahují příjmení i křestní jméno. Taková je tedy nejnovější praxe.

Nezdá se mi však, že je tento způsob označení nejvhodnější. Sám název střední školy bez čestného jména bývá leckdy dosti dlouhý, a čím je delší, tím méně vhodné je prodlužování jeho několika jmény dalšími. Toho se vhodně uchránilo Drtinovo městské čs. dívčí reformní reálné gymnasium.

Jsou jistě okolnosti, kdy raději použijeme vlastního jména (jde hlavně o nejběžnější typ „Jirásek") jako přívlastku neshodného, t. j. příjmení i křestního jména, na př. kdyby byla možná záměna osob anebo je-li příjmení dvojčlenné (Viliam Pauliny-Tóth). Celé jméno s bližšími údaji může být ostatně napsáno na desce na oné budově připevněné, jako tomu je u některých tabulek uličních (na př. ve Valdštejnské ulici v Praze III.). Ve většině případů však nebude stručnost na újmu srozumitelnosti. Právě naopak, úřední označení bude shodné s jeho praktickým používáním (říká se stejně na př. Vančurovo gymnasium).

Pokládám rovněž za málo důležité vkládat do čestného názvu zkratku akademické hodnosti. Jméno vynikajícího muže už tím, že je proslaveno jeho dílem nebo že je dáno na věčné časy do názvu veřejného ústavu, jakým je škola, je povzneseno nad veškeré tituly.

Myslím tedy, že přes zdánlivou snad strohost zůstane vzorem — ne-li už pro úřední pojmenování středních škol, jistě aspoň pro usus — jméno první české vysoké školy: Karlova universita.

Dr. Ig. Horníček:

Jméno Píšťany.

Onehdy jsem v novinách četl výklad o původu jména Píšťan. Slováci říkají Piešťany, my Moravané říkáme Píščany. Pokud si pamatuji, odvozoval pisatel toto jméno od slova „písek". Přidržel se toho zjevu, podle něhož prý kdysi obyvatelé dnešních Píšťan své sídlo pojmenovali: že se tam totiž vyskytovalo hodně *písku,* který Váh na své břehy vynášel a vyhazoval. Že pisatel hledal pro svůj výklad přírodní zjev, jest správné; pochybuji však, že našel zjev pravý. Proč vzniklo jméno Píšťany podle písku až a jen tam, kde jsou dnešní Píšťany, když přece řeka Váh vyhazovala písek také jinde? A je tam tolik písku jako na příklad kolem Šaštína, Hodonína, Bzence, Písku? Pokud mi známo, není.

V lidové mluvě jsou od slova „písek" odvozena na př. slova *písečňák* = místo, kde se písek kope z naplavenin pískových; *písečnice* = půda promíšená pískem, tedy půda lehká, vhodná pro zemáky; *píščina* = místo souvislého písku, ať na břehu řek, nebo dno řek, nebo místa suchá, tvořená skoro samým pískem. Neslyšel jsem však nikdy od „píščina" plurál „píščany", nýbrž vždy „píščiny". Proto myslím, že jest rozdíl mezi těmito dvěma slovy a že jméno Píšťany nevzniklo podle vyhazování a donášení písku Váhem.

Zato máme u nás slovo, jež opravdu vystihuje jiný přírodní zjev, který musil býti praobyvatelům v okolí Píšťan nápadný: že totiž tam všude ze země místy prýštila, místy prosakovala *teplá voda,* a že celkem tam byla *půda nasáklá vodou jako houba.* Pro tento zjev a pro tuto vlastnost půdy máme u nás slovo „piščeti". Prosakuje-li voda hodně ze země, říkají, že voda piščé („nemožu ešče na pole s pluhem ani stópnóť, lebo stópňa tam tož voda enim piščé"); nebo dá-li hospodyně do jídla, do buchet příliš mnoho omastku a někdo to pak nemůže jíst, říkává se: „Nemožu to jesť, je to moc masný, dyť z teho enim piščé . . ."; nebo se řekne: „To byla pořádná vykrmená hus, šak z ní sádlo enim piščelo . . ."; a pod.

Domnívám se proto, že prosakování, „piščení" teplé vody byl nápadný zjev přírodní, podle něhož toto místo (event. tato místa) bylo nazváno Píščany, Píšťany, Piešťany.

*

Otiskujeme výklad p. ppl. dr. Horníčka jako podnět k těmto několika poznámkám:

Původem jména *Piešťany* se NŘ. zabývala již r. 1927, XI, 118. Podaný tam výklad ze slova *piesek*, písek, pokládáme za jediné správný. V jeho prospěch a proti výkladu z „piščěti" mluví několik důvodů.

a) *Samohláska v první slabice.* Ve jméně Piešťan je *ě, ie*, jak ukazují vedle dnešního slovenského jména především doklady historické. Nejstarší doklady jsou: v zohorské listině z r. 1113 *Pescan* (jako hranice obce Trebeta, Trebatic se udává in villa Pescan jakási hruška); r. 1263 se píše *Pechan*, 1298 *Pecheen* atd. To svědčí pro základní tvar *Pieščany* (šť je jenom v střední slovenštině, v Piešťanech samých je západoslovenské *šč*) a svědčí proti základu *pišč-*. V tom totiž bylo od původu *i*, jak ukazuje ruské *piščať*, polské *piszczeć*. V českém jméně *Píšťany* (u Litoměřic) nastalo t. zv. úžení *ie* v *í*; ale první doklad z r. 1057 zní také *Peschan*.

b) *Způsob tvoření.* Z obecných substantiv se tvoří jména obyvatel a pak i jména osad zcela pravidelně: v dole jsou *Dolané*, osada *Dolany*, na hoře *Hořané-Hořany*, podobně podle Chlumce-*Chlumčany*, podle vrchu *Vršany* atd. Naproti tomu se tvoření příponou *-any* ze slovesa nevyskutuje.

Jde ještě o námitku, proč se právě tato osada jmenuje *Piešťany*, když je písek i jinde. Ale pojmenování osad se neděje nějak soustavně a jednotně; osady bývají označovány sousedy podle znaku často jen relativního. Pro obyvatele na př. Trebatic byli lidé sídlící těsně při Váhu „pieščany", protože jejich země byly písčité. Že jsou písčitá území i jinde, nepadá zde nijak na váhu.

Námitka, že se říká obecně *písčiny* a nikoli *píšťany*, mohla vzniknouti jen z neporozumění základnímu významu jména *Piešťany*. Je to totiž původem jméno obyvatelské, jako jsou jména Brozany, Rokycany, Dolany, Hradčany a mn. j. a nemá nic společného se jmény míst, která se tvoří příponou *-ina* (dolina, dubina, březina atd.) a mezi něž náleží i jméno *písčina*.

š-r.

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

(NŘ. XXII, 1938, 86n.)

Vyšín. Příslušníci rodu *Vyšínů* se nás ptají, co soudíme o původu jejich jména. Uvádějí, že nejstarší známý jeho nositel, Jan Vyšín, se připomíná r. 1513 jako měšťan unhošťský. Od r. 1700

se pak jméno *Vyšín* často vyskytuje na Unhošťsku, Slánsku a jinde v severozápadním okolí Prahy.

Z dosavadních pokusů o výklad tohoto jména uvádějí dva: buď zkrácením z *Vyšehněv* nebo *Vyšemír* (Kotík), nebo od *vysoký* (od komparativu *vyšší* odvozuje Miklosich, Die Bildung der slavischen Personennamen, č. 57, jména *Vyšata, Vyšeta, Vyšen, Vyšek* a jeho výklad přejímá i Černý-Váša, Moravská jména místní 141).

Sami máme názor trochu odchylný. Zdá se nám — a pokud nemáme dost pramenných studií, které by naše příjmení skutečně zachytily při jejich vzniku, můžeme říkati jen: Zdá se nám —, že jméno Vyšín třeba zařaditi do skupiny jmen *Ješín* (na př. Ješín z Bezdězce), *Mašín, Pišín, Vašín.* Jména tato patří mezi početné odvozeniny hypokoristických tvarů na *-ch.* Příponou *-ch* tvoříme lichotná jména někdy i ode jmen obecných: *bratr-brach, kmotr-kmoch, holec-hoch*, většinou však ode jmen osobních: *Boleslav-Bolech, Daniel-Dach, Havel-Hach, Jan (Jene)-Jech, Matěj-Mach, Petr-Pech, Prokop-Proch, Stanislav-Stach, Šimon-Šich, Václav-Vach, Vít-Vích, Zikmund-Zich.* Další obměny těchto hypokoristik se dělí na dvě skupiny; v jedné zůstává *ch* (od *Mach*: Mácha, Machač, Macháč, Macháček, Macháčík, Machačka, Machačný, Machajdík, Machal, Machálek, Machalka, Machan, Macháň, Macháně, Machar, Machát, Machata, Machatík, Machatý, Machek, Machka, Machník, Machoň, Machota, Machotka, Machovec, Machů, Machula, Machule, Machulka, Machura, Machuta, Machytka), v druhé se objevuje *š* (od *Mach*: Máša, Mašálek, Mašat, Mašata, Mašek, Mašík, Mašíček, Mašín, Mašina, Mašinda, Mašita, Maška, Mašlan, Mašta). Podoby s *ch* a *š* jsou často při týchž příponách: Mácha-Máša, Machát - Mašat, Machata - Mašata, Machek - Mašek, Machka - Maška; před *i* je však vždycky *š*.

Ze skupiny *š* jsou nejčetněji zastoupeny — příklady bereme z pražského adresáře — tvary na *-a* (Háša, Jíša, Máša, Peša, Píša, Průša, Stáša, Váša, Víša) a *-ek* (Brejšek, Hašek, Ješek, Mašek, Pešek, Píšek, Prošek, Stašek, Vašek, Víšek = Výšek, Zejšek k Zich). Dále máme častěji ještě tyto přípony: *-ata* (Mašata, Pešata, Vašata, Vyšata), *-ina* (Ješina, Mašina, Pešina, Vašina), *-ka* (Boleška, Brejška — k Brikcí, v NŘ. IV, 1920, 14, Haška, Maška, Peška, Šíška, Vaška a Váška), *-ík* (Mašík, Pešík, Vašík), *-ák* (Pešák, Vašák), *-at* (Mašat, Pešat), *-ica* (Pešica, Vašica), *-íček* (Mašíček, Vašíček). A sem patří i jména tvořená příponou *-ín: Ješín, Mašín, Pišín, Vašín* a *Vyšín,* ev. *Višín,* k čemuž je dále *Vyšinka, Višínka, Višinka.* Kolísání mezi

i a *y* v těchto jménech je beze všeho významu. Pravopis příjmení je velmi nepravidelný, zde pak působilo asi spojování se slovem *vyšší*.

Základní jména jsou při tomto tvoření velmi silně krácena a nelze je vždy určiti s absolutní jistotou: *Mach* je asi od *Matěj*, ale mohlo by býti i od *Martin* anebo od jiného jména začínajícího slabikou *Ma-*. I jméno *Vích* by bylo možno odvoditi od *Vyšehněv*, *Vyšemír* nebo od staročeského *Viech*. Ale jsou jisté okolnosti, které proti tomuto odvozování mluví:

a) celé to tvoření je — vyjímajíc jména na *-ata*, hojně doložená už v nekrologu Podlažickém — dosti pozdní, z dob, kdy křesťanská jména omezila užívání slovanských jmen jen na několik nejživotnějších (Václav, Svatoslav, Velislav); jména *Vyšehněv* a *Vyšemír* mezi nimi nejsou;

b) naopak však zase není tak mladé, abychom od *Viecha* = *Vícha* dostali tvar *Višín;* k *Viecha* je pravidelně tvořeno *Věšín* a toto jméno skutečně existuje. Jméno *Vít* bylo v starších dobách dosti hojné a z něho *Vícha* - *Višín* odvodíme nejsnáze. Mohli bychom ještě připomenouti, že tvoření toto nacházíme nejčastěji tam, kde za první samohláskou následuje *t* nebo *n* (bratr, kmotr, Matěj, Petr, Stanislav, Jan).

Je tedy jméno *Vyšín* domácký, lichotný tvar k *Vít*.

Apponyi—Oponice. Nejednoho čtenáře novinářských zpráv o budoucí albánské královně napadlo, jaký je vztah mezi rodovým jménem hraběnky *Apponyiové* a jménem rodového statku Apponyiů *Oponicemi*. Je tu vztah velmi těsný. Oponice, ležící uprostřed mezi Topoľčany a Nitrou pod Tribečskými vrchy, jmenovaly se maďarsky *Appony*, a *Apponyi* je k tomu adjektivum; jako bychom my řekli oponický.

Jméno dostal tento rod od hradu oponického, který získal r. 1392 praotec rodu Petr, příjmím Červený. Samo jméno *Apony* je deminutivum k slovu *apa*, otec, které se dostalo do maďarštiny z jazyků turkotatarských už v době předuherské, a je to tedy vlastně jméno osobní; podobnými obměnami slova *apa* jsou jména *Apád, Apaj, Apod, Apos;* příponu *-ony* nacházíme i ve jméně *Abony* (*Aboň*, obec u Dunajské Stredy). O tom psali Gombocz Z. v Magyar nyelv XI, 344 a Melich J. tamtéž XIX, 107. — V starší době se v maďarštině stávala osobní jména přímo, bez dalšího odvozování, jmény místními. Tak se stalo i s *Aponyem*, tak je tomu i se jménem obce *Apaj-Opoj* (uprostřed mezi Trnavou a V. Diosekem). Kdežto však jméno *Opoj* bylo do slovenštiny přejato v době, kdy se jeho původ už ne-

znal, vzniklo jméno Oponic hned tehdy, kdy Apony dal hradu a obci své jméno: je totiž od tohoto osobního jména vytvořeno pravidelným slovanským způsobem. Jde tu o jedno z t. zv. paralelních jmen, o nichž psal J. Melich v Archiv für slavische Philologie (XXXIX, 1923, 217—235; totéž Magyar nyelv XIX, 1923, 137—142). Jinými příklady takových paralelních jmen slovensko-maďarských jsou *Košice-Kassa, Levice-Léva, Čachtice-Csejte.*

Babylon. Pan Richard Skácel, ředitel měšťanské školy v. v. z Brušperka u Místku, nás upozorňuje, že jméno *babylon,* o němž jsme mluvili v NŘ. XXI, 140, je lidový název vížek, jaké se pro vyměřování stavějí na trigonometrických bodech. Odtud přechází toto jméno na pozemky, kde vížka stojí. Tímto způsobem, velmi dobře pochopitelným (věž = babylon), vysvětlíme si zcela přirozeně leckteré ze jmen *Babylon.*

Kravařsko. Kravařsko, krajina v zemi Moravskoslezské při horní Odře, má své jméno podle skotu hojně tam chovaného, ne podle pánů z Kravař. Pojmenování to není nijak staré: německá jeho forma (*Kuhländchen, Kuhland*) je zaznamenána po prvé r. 1785 Schwoyem a Hankem, české znění nacházíme až r. 1849 (*Kravařská nebo Kraví krajina*); dnes užívaná podoba *Kravařsko* pochází z let padesátých a jejím původcem je Al. V. Šembera (dr. Zd. Láznička v časopise „Kravařsko“ VII, 1937, 37—41).

Místní jména typu Třebovle. Z místních jmen tohoto typu uvedli Černý-Váša, „Moravská jména místní“, str. 39, vedle *Třebovle* ještě *Davle, Drhovle, Litovle* (lépe než *Litovel*), *Vidovle* a vyslovili — s náležitou opatrností — mínění, že se v těchto jménech mezi souhláskou *v* základních jmen *Dav, Drhóv, Lutóv, Třebóv* a *Vidóv* a mezi *j* suffixu *-ja* vyvinulo t. zv. epenthetické (vkladné) *l,* známé dobře z jižních a východních jazyků slovanských (*země-zemlja;* odtud i *Zemplín,* t. j. zemní hrad). V západních jazycích slovanských je však epenthetického *l* málo. — Proto také Trávníček (Historická mluvnice I, 120) vyslovuje domněnku, že zde není epenthetické *l,* nýbrž že jde o pozdní změnu *j* v *l* (*Třěbov-ja* > *Třěbov-ľa*), známou i z ojedinělých případů jiných (*jen,* slovensky *ľen*; *jedno,* stč. *ledno*; tamtéž str. 136).

V časopise „Język polski“ XXII, 1937, 134—140 zabývá se Jarosław Rudnicki jménem *Trembowla* (u Tarnopole), které

již Černý a Váša srovnávali se jmény českými, a ukazuje, že není možno hledati v něm suffix *-owla,* jak jej máme v obecných polských substantivech *„hodowla, budowla“* a v ukrajinském *„terebivľa“* (mýtina); vyskytujeť se už od nejstarších dob i mužská forma *Trebowl.* Ale ani mínění Černého - Váši, že je tu epenthetické *l,* nepokládá za správné, a to z tohoto důvodu: ruská jména se skutečným epenthetickým *ľ* tvoří adjektiva na *-ski* bez *ľ:* k *Jaroslavľ* je adjektivum *jaroslavskij,* k *Bratslavľ* — *bratslavskij,* k *Ižeslavľ* — *iželavskij,* k *Putimľ* — *putimskij* atd. Kdyby tedy *ľ* ve jménu *Terebovľa* — jak zní ruská jeho forma — bylo epenthetické, musilo by adjektivum zníti *terebovskij.* Máme však vždycky jen *terebovelskij* (už 1386). Rudnicki soudí, že je tu sice přípona složená, ale ne *-ov-ja,* nýbrž *-ov-ľ,* eventuálně *-ov-ľa:* adjektiva na *-ov-* jsou substantivisována suffixem *-ľ, -ľa* (známým z obecných slov *kašel, role).* Základem je osobní jméno *Terb-* (*Třeb-*), zkrácené z *Třeboslav.*

Podobně by tedy bylo možné vyložiti i uvedená již jména česká, která mají v starší době většinou varianty s *l,* a polská jména *Drogowel - Drogowle, Witowel - Witowla, Turowl - Turowla.*

POSUDKY A ZPRÁVY.

Josef Knap, P u s z t a. Román. XII. svazek knihovny Hlasy země. Vydalo nakladatelství „Novina“, tiskařské a vydavatelské podniky, z. s. s r. o. v Praze. 1937. 215 stran. Za 24 Kč, váz. 34 Kč.

V doslovu této své knihy praví autor: »Tato balada z puszty vnitřně souvisí s knihou „Muži a hory“ z roku 1928. Jako chtěl tehdy autor vysloviti spodní rytmus pastevčích hor z východu státu, tak nyní byl by rád v ději stále podržoval dech bezmezné roviny, její fantastický, temný, dlouhý tón, zatím co líčil časový děj na její věčné ploše. „Muži a hory“ i „Puszta“ jsou dva hlasy jedné písně.« Ten dojem širé a despotické pusty čtenář Knapova románu vskutku prožívá: pusty kladoucí se jako těžké, nepřekonatelné kouzlo na všechno podnikání českých kolonistů, kteří sem do podmínek zcela nezvyklých a skoro nepřátelských přenesli svůj život z domova a zakládají proti nejrozmanitějším úkladům přírody i lidí novou svou osadu. Je to vlastně thema dobyvatelské, ale zvláštní a napínavé tím, že dobyvateli tu jsou jen drobní lidé s rukama holýma, zato však s houževnatou vůlí nedat se. Bojují nejen s nepoddajnou půdou, ale i s častou sklíčeností ze zklamání příliš optimistických na-

dějí, přes to však nepovolují. Pomalu s novou půdou srůstají svou prací i svým osudem: na ní se jim rodí nové děti a do ní pochovávají své mrtvé. Názorným nositelem této pozvolné proměny kolonistů a jejich vztahu k obdělávané půdě učinil autor výměnkáře Snopka, který vlastně jen doprovázel svého syna, ale na konec našel v tom cizím kraji i svůj domov:

„Teď to v něm začínalo být jaksi složitější, chodit po těchto půdách a myslit na ně. Držel ho ve spárech nebývalý stesk, hlavně teď v podzimu. Už konečně odejít z této cizí, široké země. Ale současně hrob Janův ho s ní zvolna svazoval, nebo co to bylo, už to teď byla jakoby jiná půda než dosud. Jan začínal být jako neviditelný svorník mezi ní a jím. Už to byla obydlená půda."

A svou epopej o dobyté pustě končí autor tímto širokým výhledem:

„Šel (učitel) a ohlížel se v tomto jarním povětří, jak někde se plahočí za ruchadlem muž sám a jinde dělá celý houf, ženské a děti, ... dál k Boutradi a Haranglábu splývali v polích s Maďary. A pořád ořou a sijí. Nechali svou minulost někde na druhém břehu a založili osadu, rovně stavěnou jinak, ale která v různé rozbíhavosti je obrazem své doby a toho, co z ní roste. Všecko tu začalo tím, jak přišli, jako zrozením světa. Ale teď už pomalu budou dostávat minulost, novou minulost, minulost tady. Až jednou vyrostou stromy a děti až pochovají své rodiče, bude Stará Boutraď jako jiná ves, bude žít, jak žijí vesnice. Ale to už bude klesat do zapomenutí doba pionýrských lidí, kteří tu dnes ořou a sijí a rozkopávají hroudy, psí ... hrdinská doba."

Podrobnou znalost prostředí spojuje Knap s bystrým pozorováním lidí. Živě charakterisuje svůj kolektiv osadníků, z nichž ne všickni byli povoláni, aby vydrželi v pionýrském boji s cizí půdou. Vydrželi a dosáhli úspěchu jen ti z nich, kteří měli k půdě bližší vztah, než je poměr pouhého konjunkturálního vykořisťovatele. V tom se hlavně jeví selská tendence tohoto Knapova románu, nehledíme-li ovšem k některým jednotlivostem uvedeným do děje mimo vlastní uměleckou osnovu, jako je na př. poněkud theatrální zmínka o smrti Švehlově. Povahy jednajících osob však vystihl a rozlišil Knap svědomitě a s velkým uměním. Podařilo se mu tak ukázat českého venkovského člověka v postavení u nás jistě nezvyklém: jako kolonisátora země dosud pusté.

Vypravěč je Knap vskutku dobrý. Hlavní hrdinkou svého románu učinil pustu, a proto se mu vlastní děj ustavičně rozdrobuje a rozbíhá po mnoha rozličných jednotlivcích, ale přes to dovede z této tříště příhod pevnou rukou utkati důsledně vedenou, jasnou a také náležitě stupňovanou osnovu. K vypravování si zvolil sloh celkem prostý, ale hutný a přiléhavý, někdy snad až drsný nezakrývanou lidovou jadrností. Ukázku jsme

podali už ve dvou citátech uvedených výše; všimneme si ještě některých znaků jednotlivých.

V přímé řeči nechává Knap lidi hovořit obyčejně jejich vlastním jazykem, jen mírně přibarveným spisovně, takže skladba vět zůstává lidová. Kolonisté mluví spolu na př. takto: „Samo sebou. Jenže si musíš myslet, že mně a tuhle Víchovi tahle ratejna v pustě maká na týlo trochu studeněji než tobě. Máš k sobě ženu. Půjč mi svou ženu tu a tam, a budu při nejmenším tak dobře spokojený jako ty." — „Zima. Měli jste ji vidět, pravou stepní. Na tuhle zdejší stačí slézt se blíže k sobě, jednoduše víc do houfu" (17 n.). — „Ještě to jde. Pochytal (Maďar) něco z naší řeči na vojně, a tak to smolíme dohromady. Tuhle jednou i jeho starý táta pořád a pořád se dát se mnou do řeči. Leží v jednom kuse a skoro nemluví, jen se kouká jako už za hrob. Ale tuhle z ničeho nic jen mluvit a mluvit, a něco pořád ukazuje. Co říká, ptám se Baloga, Lájoše. Prý vykládá, že ještě pamatuje, jak se sem nedalo vstoupit, co bývalo vody. A hadi. Hadi, povídá, bývali ve vodě, silnější než paže" (30). Podobný ráz má u Knapa i řeč polopřímá, na př.: „Celník Vaněk si zažádal a přeložili ho a na školu za učitele pro zbývající týdny do prázdnin přišel takový puchýř důležitý, štěstí ještě, že tu pobude jen krátko" (187).

Vypravovacím lidovým zpusobem sestavuje Knap svou větu často i v nepřímém vypravování. Proto dává zpravidla souřadnému spojování vět přednost před podřadným, na př.: Doma na polích se přesýpala přes jejich šlápoty hlína stále táž po léta, oni a pole, pole a oni, bylo to bez přerušení jako tok řeky. Ale tady se boty moravských mužů vtiskovaly po prvé (26). — Teď po vánocích pracoval s tabákem, měl plno lidí v hladírně. Snopek tam s ním nahlédl a na mou pravdu, tohle mi je sešlost. Na stole v té ratejně měli rozložené tabákové listy, hladili je a dávali do svazečků podle velikosti nebo barvy. Huby jim při tom nestály, ale on nerozuměl ani slova, Maďaři. A v prostředku dýchala kamna veliká jako hrom. Ale na mou pravdu, takhle asi vypadaly pradávné práce, u všeho hodně lidí a kromě toho huby ne zašité, dnes každý se při práci kaboní jako sova (93). Lidový ráz se projeví občas i v užití nespisovné spojky nebo vazby, na př.: Nanka dávala pozor, jestli se ve psaní pochlubí, že zas čekají rodinu (207). Na tu a na onou stranu je vidět špička kostelní věže (27), a pod.

Lidově je zabarven i slovník. Knap píše na př.: to neviděl žádný (28, m. nikdo), petrolina (28, m. petrolej), chvílemi ho myšlenky nutily zůstat stát (96, m. zastavovat se), u Snopků

právě zhasli (98, m. zhasili), mašina, chrust (122), akátovčí (212) atd. Tak asi jsou míněny i některé odchylky od spisovného tvarosloví, na př. zem (94 a j., m. země), mysleli (94 a j., m. myslili), ocitlo se (51 a j., m. octlo se) a pod.

Jinak projevuje autor v celé této své knize dobrou znalost spisovné normy jazykové a také jemný smysl pro výraz přiměřeně vyvážený a přiléhající k situaci. Jen by snad stálo za uvážení, lze-li bez nebezpečí pro slohovou jednotu častěji střídati knižní vazby přechodníkové s lidovým tónem vyprávění, jak to Knap místy činí. Nevhodně užívá autor spojky *aniž by*. Píše tu na př.: Převracel listy, aniž by ho na nich co zvlášť zaujalo (99, m. aniž ho na nich co zvlášť zaujalo, anebo ještě lépe: ale nic ho na nich zvlášť nezaujalo n. třebas ho nic . . .). Bezpochyby si Malina myslel, že taková rovná černá země dá úrodu(,) aniž by se jí ukázal hnůj (122, m. aniž se jí ukáže n. i když se jí neukáže . . .). Muž přinesl ze světnice dvě zelené bankovky, aniž by na ně vyžadoval úpis (127, m. aniž na ně vyžadoval . . .). V záporných větách tu stává někdy spojka *i* místo *ani*, na př.: Vybraly se peníze na osivo, a peníze i osivo víckrát nikdo neviděl (107, m. ani osivo). Ale i oni už nevěděli dohromady o ničem podstatném (163, m. ani oni). Do zvoleného stylu nezapadá ani zájmeno vztažné na př. v této větě: Namočil pytle do hnojnice a kladl jí je na hřbet, nechtěl s ní jinak dělat žádné zaříkání a podobné, o čemž měl své mínění (137, m. neboť o tom měl . . . a pod.).

Ze stylistické potřeby nelze asi vysvětliti ani některé jiné jednotlivé odchylky od normy, na př.: Připadal si, jako by s ní byl spojen s městem a s čím vším (190, m. jako by jí byl spojen, t. j. jejím prostřednictvím). Za chvíli bylo kolébku potřeba (211, m. kolébky). Začínalo se s přípravami k odvodňování (206, m. začínaly se přípravy n. začínalo se připravovat odvodňování). Nahlížel, že je pravda, že . . . (137, m. uznával; pod. 156). Několik málo nedopatření se najde i v pravopise, na př. na Moravském Slovácku (12, m. moravském), pomahej (31, m. pomáhej), všíml se (180, m. všiml si), nevysýchajícího (194, m. nevysychajícího), Sylvestra (136, m. Silvestra), oči jakoby mu zmodřely (121, m. jako by). Cizím pravopisem jména *puszta* zdůrazňuje autor náladový ráz, kterým toto slovo působí na českého čtenáře.

V interpunkci má Knap některé zvláštnosti. Tak na př. nepíše čárku před spojkou *než* uvozující celou větu: Co se dá říci o jeho smrti jiného než že to udělala puszta (14 a pod. často). I jindy vynechává čárku mezi větou řídící a podřízenou, na př.:

Však, co přichází odshora, vítr, mraky, deště, vzniká až někde hluboko v Uhrách (,) a aniž si vyžádalo povolení od finančních stráží (,) přetéká horem přes hranice (10). Mluví o tom spolu (,) jen když jsou sami v poli (69). Snopek v něm našel zalíbení (,) hned jak se s ním po prvé poznal (93). Naučili se o sobě vzdorně a bez ostychu říkat, že místo vzorkových hospodářů budou vzorkovými žebráky (,) a pomalu tomu budou také věřit (175), a pod. Toto uvolnění pravidel o interpunkci se shledává u současných českých spisovatelů, a to i u dobrých a nejlepších z nich, čím dále tím častěji; je možné, že se jím projevuje snaha knižní zápis řeči přiblížit lidovému nebo vůbec vypravěčímu členění na mluvní úseky, a proto že se nepíše čárka tam, kde v řeči mluvené není pausy. Jindy ovšem bývá v této knize naopak zase čárka napsána zbytečně, na př.: Byla by tu i jabloň i švestka, měli by v zimě, když se jde na půdu pro oves (,) a leží tam hromádka jablek, do čeho zakousnout zub (27). Vědí to dobře jeden i druhý a nemají (,) co říci (80). Osadu spravoval hospodářský výbor (,) a jeho předseda byl téměř jako starostou (107). Až jednou vyrostou stromy (,) a děti až pochovají své rodiče... (214), atd.

Josef Knap vypsal v své Pusztě kus historie z nových, legitimních výbojů českého člověka. Při vší pravdivosti, která všude jeho vypravováním proniká a chrání se zastírat nebo utajovat lidské slabosti a nedostatky úředního řízení, dýše z tohoto jeho románu silný životní optimismus, víra v konečné vítězství pevné vůle a houževnaté práce nad jakýmikoli překážkami. A už proto tento Knapův román zaslouží, aby byl hojně čten. *jh.*

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V 1. čísle svého jubilejního jedenáctého ročníku se *Pravopisný rádce* ujímá příslovce *dennodenně* proti Naší řeči a Příručnímu slovníku. Autoru toho článečku se zdá, že „byla Naše řeč přísnější, než je spravedlivé a než bylo skutečně zapotřebí," když příslovce *dennodenně* zamítla jako nepodařený germanismus (v. NŘ. IV, 1920, 285). Podle jeho mínění náleží toto příslovce mezi slova s t. zv. intensivní reduplikací: slovo je zdvojeno, aby se tím důrazněji vyjádřilo to, co jest jeho významem. Podobné útvary české jsou slova *širošírý, svatosvatě* a *pouhopouhý*. I když jsou slova takto tvořená celkem nečetná, nelze je považovat za chybná. Proto se autor onoho článku domnívá, že se slovo *dennodenně* vytýká za nečeské jen neprávem. — Ale celá ta věc není tak nesporná, jak by se zdálo podle tohoto výkladu. V češtině totiž nebylo takové „intensivní zdvojování" příd. jmen nikdy

běžné. Ze slov, která uvedl Pravop. rádce, je jediné *svatosvatý* staré, ale to vzniklo zcela nepochybně doslovným překladem lat. sacrosanctus, tedy nikoli spontánním tvořením. Slova *široširý* a *pouhopouhý* jsou nová; *široširý* dokládá Jungmann po prvé z Čelakovského, *pouhopouhý* má podle materiálu v Slovníku jaz. českého nejstarší doklad v Nerudově feuilletonu z r. 1866 (1924 Novotný, Dílo 14, 50). K příd. jménu *široširý* třeba ještě poznamenat, že i základní útvar *širý* je nový; v starší době se psávalo *čirý*, na př. *čiré pole* a pod. Také příd. jména *jistojistý* a *čiročirý* (Pravop. rádce jich neuvádí) jsou teprve z nové doby, a to platí ovšem i o příslušných příslovcích. Ale proti příslovci *dennodenně* mají všechna tato slova jednu velikou přednost: že už nejméně po tři lidské generace žijí ve spisovném jazyce a že jsou hojně doložena; to svědčí o tom, že jsou to slova potřebná, ať už jsou utvořena podle obdob domácích (podle příd. jména *svatosvatý*), či podle cizího vzoru. Příslovce *dennodenně* však má v materiálu Slovníku jaz. českého pouhé dva doklady, a to z A. C. Nora (1927) a M. B. Böhnla (1933). Trvalo tedy proti jiným útvarům tohoto rázu velmi dlouho, než se aspoň u ojedinělých autorů projevila potřeba zesíleného příslovce *dennodenně*, a nepochybujeme ani trochu, že by se tato potřeba nebyla projevila vůbec, kdyby nebylo německého výrazu *tagtäglich*. Tyto okolnosti nás vedou k názoru, že pravdu má Naše řeč a Příruční slovník, nikoli Pravopisný rádce. Příslovce *dennodenně* je hovorový germanismus, který zcela bez potřeby proniká i do jazyka spisovného.

DROBNOSTI.

„AUTOPOŠTA". S velikým uspokojením jsem četl článek Miloslava Wajse „Čeština vývěsních štítů a reklamních nápisů". Touha po novosti a okázalosti a při tom nedomyšlenost a neschopnost stručně a výstižně označovati věci se již nezastavuje ani před směšností. Mnoho by tu mohl pomoci denní tisk, kdyby často a *správně* poukazoval na nesmyslnost a směšnost takových jmen jako Prvoděv, Plodocentrum, Živnodům, Centrozelina, Živnostrana a j. a *radil* k pojmenování vhodnějšímu, především *českému*. Možno však míti za zlé prostému strojnímu zámečníku, vyvěsí-li na svoji správkárnu automobilů honosný štít *Autoservice* nebo *Autodílna*, když i *poštovní správa československého státu* se chlubila v minulých dnech v denním tisku, že bude míti *autopoštu?* A snad je tato perla již namalována na onom automobilu. – Poštovní správě podléhá i československý rozhlas. Ohlašuje-li výstavu nějakého radioklubu, je nutno, aby též mluvil o radiovýstavě, radiopřístrojích a radioprůmyslu? Prosím, abyste vlídně přijali těchto několik řádků od laika, kterému není lhostejné, jak se mluví a píše. *Václav Vaněk, zemský účetní rada.*

LIDOVÉ VÝRAZY. Když v Káranicích někomu „byly malý boty dost", to už s ním bylo zle, to už byl obyčejně i zadlužen „jak štábsoficír"; také se o něm říkalo, že „mu lezou tlustý do tenkejch". — V Káranicích, mezi Chlumcem nad Cidlinou a Hradcem Králové, se říká: Měli jsme na poli v hrstích žito, ale včera promoklo *na žmach*. Když je druhý den obraceli hrabištěm, bylo ještě mokré *jako žmach*. — Člověk tam promokne až *na kůži* (nikoli na žmach); ale potom má kabát mokrý *jako žmach* (že by se mohl ždímat). Papír v zásuvce se tam *nežme*, nýbrž *žmolí*. Nepotřebný kus papíru schválně se v hrsti *sežmolí* (zmačká, zmuchlá) a hodí do plotny, kde se právě topí, aby shořel. I těsto se tam někdy *žmolí*, takže je samý *žmolek*. Prádlo se tam *ždíme* (ždímá) tak dlouho, až se všecko *vyždíme* (vyždímá). Když má řezačka kosíře tupé, slámu jen *ždímá* (jen *švejká*; nepřeřízne všecku, spodní vrstvu jen přehne). — Jablka tam lidé *loupí*. Třeba celý košík jich *oloupí*, aby jich měli dost *naloupíno*. — V časopise Jizeran (je to list živnostenské strany a vychází v Ml. Boleslavi) v čísle 28. z 11. 7. 1931 byla zpráva z obce Plužné u Bělé pod Bezdězem a v ní věta: „Když elektrický proud nejde, budeme *se klemžit* při parafinu". Domníval jsem se, že sloveso *klemžit* už vymřelo; čtu je v životě po prvé. V hovoru jsem je neslyšel nikdy.

V. Kvasnička.

Pozn. red. Z našich slovníků uvádí toto sloveso jen Jungmann v tvaru *klemžeti* (s. v. *kleměti* však má též tvar *klemžiti*) a podle něho Kott. Jungmann má tři doklady z usu (On v koutě klemží, t. j. dřímá a hlavou klesá. Neklemži a jdi spat. Nebudu s tebou n. při tobě do půl noci klemžeti) a jeden doklad z Hromádkových Vídeňských listů r. 1816, str. 592 (Kohout klemží).

NA OKRAJ. Pan generál Fr. Veselý píše: „Zajímalo by mne a snad i mnohého čtenáře a odběratele Naší řeči, jak se redakce dívá na rčení *na okraj čeho*. Denně lze je čísti v denních listech i v odborných časopisech. Píše se »na okraj nějaké věci«, i když se vniká důkladně do jejího nitra. Namátkou jen uvádím příklad z Národní politiky 13. února t. r.: »Na okraj nových knížek«. Mně se tento obrat tak, jak se ho užívá, nelíbí." — Výraz *na okraj čeho* v českých novinách a revuích je překlad latinského rčení *in margine* (srov. marginálie, poznámky připisované po straně textu v rukopisech a v knihách). Sám o sobě to jistě není překlad špatný; chyba je spíše v jeho zneužívání, t. j. užívá-li se ho mechanicky bez zřetele k vlastnímu významu. Podle materiálu sebraného kanceláři Slovníku jazyka českého se ovšem dá soudit, že se výrazu *na okraj, na okraji čeho* ve smyslu přeneseném začalo užívati teprve v nedávné době. V starší době se shledává jen význam původní, na př.: Částky na neděle a svátky patřící hrubším tiskem se (v knize) dělejí (!), na okraji pak nejenom ohlášeno jest, kdy se čísti mají. 1777 Kniha meth. 1, 121. Litujeme, že se zapomnělo, alespoň někde na okraji a byť by(!) jen dosti drobným písmem, jména

osob představených udati. 1852 Lumír 526. Na okraji listu při měsíci květnu napsal poznámku. 1882 Jirásek, Z bouřl. dob 2, 11, atd. V přeneseném významu, ale odlišném od významu „in margine", užil tohoto slova Jan Neruda r. 1866 v Nár. listech: Komické elementy zabíhají mnohdy až na okraj tragičnosti (= až k hranicím; Novotný, Dílo 23, 95). Teprve z r. 1932 má materiál Slovníku první doklady významu „in margine", na př.: Hrst poznámek na okraj nejkrásnějšího dosud sletu sokolského. 1932 Přítomnost 451. Subjektivně zaujatý způsob vyprávění, jenž reflexí, vsuvkou, poznámkou na okraji děje stále koriguje přímé vzněty čtenářovy. 1932 Lumír 101 (K. Sezima). Drobná studie Fischerova, vzniklá na okraji jeho studií goethovských. 1932 Lumír 532 (J. V. Sedlák).

NÁDBA. Pan dr. Jan Kalhous nám oznamuje, že z úst paní Fr. Kameníkové, jež je rodačkou z Bílé Lhoty u Litovle a mluví hanácky, slyšel rčení „míti něco v nádbě" v této větě: „Nabízela mi pak jiný byt, ale já už jsem nechtěla, když jsem měla tamten první v nádbě." Sám rčení „v nádbě" spojuje se slovesem *dbáti* a jeho význam vykládá jako „v jednání, v péči" a pod. Citujeme tuto jeho zprávu proto, že o tomto výraze psal Jos. Zubatý v NŘ. V, 1921, 270 n. a hned na začátku svého článku žádal snažně, aby čtenáři oznámili, co vědí o tomto slově i o jiných, jichž se dotýká v tomto článku, zejména o jejich životě v lidové mluvě. Tehdy se mu dostalo dvou zpráv: z Kroměřížska a Přerovska (v NŘ. VI, 1922, 127). Přidáváme k nim nyní tedy doklad třetí, z Litovelska. Podle onoho výkladu Zubatého se rčení „v nádbě" vyskytuje zpravidla jen v tomto spojení předložkovém; nom. *nádba* snad ani nežije.*) Ani jiná předložková spojení nejsou z dnešních nářečí doložena, jen Jan Blahoslav (Přerovan) v své Grammatice uvedl akus. *nádbu* v „selském rčení" *mám k tobě nádbu,* t. naději. Skutečnost, že nalézáme takřka výhradně předložkové spojení *v nádbě,* potvrzuje výklad Zubatého, že základem je tu staročeské podst. jméno dba (tba), souvisící se slovesem *dbáti* (stč. *tbáti*), v předložkovém pádě *na dbě* (na tbě), který se ještě dnes objevuje v slovenštině (nadbe, nadbä) s významem asi „jest třeba, nutno." Slovenská věta „nadbe vám vedieť, že . . ." znamenala původně asi „na péči jest vám věděti, máte míti na péči, abyste věděli." Ale výraz *na dbě* (n. *nadbě,* slc. nadbe) se časem, jak se zdá, zatemnil po stránce mluvnické, cítil se jako jediné slovo a podle toho se i dále měnil. Pro větší zřetelnost se k němu přidala předložka *v,* jako tomu bývá i v jiných případech podobných (srov. na př. *na znak, naznak* z pův. *vz nak* nebo starší české *v zajtra, vzajtra* z pův. *za jutra).* Podle jiných složenin se zdlouženou předponou *ná-* se pak i ve spojení *v nadbě* zdloužila slabika *ná-,* a tak vzniklo dnešní *v nádbě;* i k tomuto zdloužení shledal Zubatý obdoby, na př. *záhodno* z pův. *za*

---

*) Doklady nom. *nádba* ze Sušila a z novin pokládá Zubatý za strojené.

hodno, zápas z pův. *za pasy*. Dr. Kalhous tedy mířil dobře, když hádal na souvislost rčení *v nádbě* se slovesem *dbáti*.

Je to ovšem dialektický výraz moravský a jeho význam je dost neurčitý. Zubatý l. c. z rozličných pramenů shledal k němu významy „míti něco za lubem; míti něco jakoby už jisté; doufati, že se mi toho dostane" a j. Změnu původního významu „dbáti, pečovati o něco" v „doufati, očekávati" lze vyložiti lidovou etymologií: slovo *nádba* (odvozené jazykovým citem z výrazu *v nádbě*) se spojuje se slovy *naděje, naditi se*, ovšem proti vlastnímu původu tohoto výrazu, a od nich dostává svůj nový význam naděje, očekávání.

PLUKOVNÍK-PORUČÍK. Pan univ. prof. dr. Arnošt Kraus nás žádá, abychom dodatkem k článku, jejž o tomto slově napsal V. Machek v NŘ. XXII, 1938, 94, připomněli, že sám o *generálu-poručíku* a o *generálu-wachtmeistru* jednal obšírně v NŘ. XVI, 1932, 110 n.

SKLOŇOVÁNÍ JMÉNA „SOJA". Toto jméno, značící známou východoasijskou luštěninu (někdy u nás nevhodně psané cizím pravopisem „soya"), hlásí se svým mluvnickým rodem a nominativním zakončením k skloňovacímu vzoru „žena". Vlivem nepřehlasované koncovky 1. pádu (*soja*) tvoří se nepřehlasované tvary i ve 4., 5. a 7. pádě (*soju, sojo, sojou*); jak souhlasně potvrzují všecky doklady, není v těchto pádech odchylky od vzoru „žena". V ostatních pádech však proniká zřejmě vliv vzoru „duše", k němuž jméno to svou měkkou kmenovou souhláskou vlastně náleží: v 2. pádě vedle tvaru *soji* bývá mnohem častěji tvar *soje*, v 3. a 6. p. vždy jen tvar *soji*. Tak na př. Hospodářský slovník naučný IV (1924) píše o semenech *soji* (str. 696), Technický slovník naučný XII (1936) o pěstování *soji* (str. 720), ale též o pěstování *soje* (str. 718) a zužitkování *soje* (str. 719); v Chemickém obzoru IX (1934) uvažuje J. Horel o průmyslovém zužitkování domácí *soji* (str. 66), v 6. pádě však užívá tvaru podle vzoru „duše": *v soji;* v 82. sv. Časových spisků min. zemědělství (1935), na 140 stránkách pojednávajících o této užitkové rostlině, nalézáme v 2. pádě důsledně jen tvar *soje*, v 3. a 6. p. *soji* (v soji, po soji atd.). Téhož skloňování se přidržuje i F. Polívka (Užitkové a pamětihodné rostliny cizích zemí, 1908), Ottův Slovník naučný a j.

Otázka, jak správně skloňovati toto jméno, týká se tedy vzhledem k uvedeným dokladům vlastně jen kolísavého 2. pádu: je tu náležitý tvar *soji* (podle vz. žena) či *soje* (podle vz. duše)? Přihlížíme-li k jiným jménům ženským cizího původu s nominativní koncovkou *-ja* nebo *-i(j)a* (Troja, Slavia a p.), shledáváme, že se 2., 3. a 6. pád řídí vždy jen podle vzoru „duše", i když se v ostatních pádech, jak je tomu na př. u slova Troja, udržují vlivem nominativu tvary vzoru tvrdého. Podle této obdoby, a hlavně podle souhlasných dokladů ze skutečné praxe, můžeme u jména „soja" považovati 2. pád soje za správný. —*i*—

ÚDRŽBA (K. K. z B.). O slově *údržba* se odmítavě vyjádřila NŘ. už v 17. ročníku (1933) na str. 32. Od té doby se nestalo nic, co by mohlo býti důvodem k opravení jejího odmítavého mínění. O slovech tvořených příponou *-ba* praví Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká (I, 1926, 74), že se v nové češtině „rozšířila přes míru z nesprávné obavy před podst. jmény slovesnými na *-ní, -tí.*" Mezi taková slova uváděná do jazyka přes náležitou míru patří také slovo *údržba*; kdo nepozbyl ještě veškerého jazykového citu, užije místo něho i v textu odborném jistě slova *udržování*, na př. udržování silnic, domu a pod.

VÝPUSK (NŘ. XXII, 24). K poznámce otištěné v NŘ. píše nám p. řed. E. Kodar, že slovo *výpusk* není české. Pamatuje si velmi dobře, že si je léta před světovou válkou zavedly Národní listy v národohospodářské části s významem mezinárodního výrazu *emise*. Psávaly tehdy o výpusku akcií, bankovek, půjčky a pod. Byla to výpůjčka z ruštiny; ruština má vedle slovesa *vypustiť* opětovací sloveso *vypuskať* a k němu podst. jméno *vypusk* (na př. vypusk knigy = vydání knihy, sešit, a pod.). Pramen tohoto slova v češtině je tedy třeba hledati v Nár. listech; p. Kodar se domnívá, že v nich bylo zavedeno snad vlivem Josefa Holečka.

ZE SLOVNÍKU ELEKTRICKÝCH PODNIKŮ HL. M. PRAHY. V časopise Zepop (= Zprávy Elektrických podniků obce pražské) v čísle 5 a 6 z prosince 1937 se na str. 141 píše: „Slovo *svitidlo* se správně píše s oběma *i* krátkými. *Osvětlovací těleso* je označení nevhodné a chtěli bychom je do pěti let vymýtit." Elektrické podniky tím uskutečňují věc, ke které už před několika lety radila Naše úřední čeština. — Podle slov jako *pivovar, cukrovar, lihovar* užívá redakce časopisu Zepop výrazu „elektrický *čajovar*". Dosud jsme říkávali *vařič*. — Pěkně se v onom časopise čte: „Elektrické *kadeřítko* kadeří čistě a účinně a nepálí vlasy."

Slovo *čajovar* je sice po stránce slovotvorné obdobou výrazů jako *pivovar, cukrovar* a pod., avšak nikoli po stránce významové, neboť ony vzory neoznačují přístroje, jako je „čajovar", nýbrž celé podniky. Proto se nám zdá, že na utvoření slova *čajovar* působil spíše vzor ruského výrazu *samovar* a vlastním podnětem k tomu novému tvoření že bylo asi německé slovo Theekocher. Doporučovalo by se ovšem, aby se dříve, než se takový novotvar uvede v oběh, uvažovalo o tom, nebylo-li by možno zůstati při vyjadřovacích prostředcích už hotových. Tomu novému přístroji by se mohlo na př. prostě říkati (elektrický) vařič čaje nebo (elektrický) čajový vařič (srov. čajový příbor, čajový šálek, čajový stolek); podobně by bylo lze říkati i vařič kávy, kávový vařič místo kávovařič, kávovar. Okolnost, že významový poměr členů ve výraze *čajový vařič* je jiný než na př. ve výrazech *lihový vařič, petrolejový vařič* a pod., by snad nevadila, neboť zamýšlený smysl je zřejmý na první pohled. Takových spojení s různým

významem je v našem jazyce ostatně mnoho, srov. na př. výrazy *vozová cesta* a *asfaltová cesta*, *ořechový nábytek*, *pokojový nábytek* a *dobový nábytek* a mnoho jiných.

Frant. S. Jaroš.

ZNAMENATI. Pan prof. Jan Kaňka se za sebe a za mnohé své kolegy, profesory češtiny na obchodních školách, obrací na Naši řeč, aby přijala na milost odborný výraz z obchodní korespondence *znamenati* (*s úctou* a pod.), jehož se zhusta užívá v závěru dopisů. Prof. Kaňka sice uznává, že je to germanismus, ale domnívá se, že má ten výraz už svůj význam docela zvláštní a ten že jej ospravedlňuje. Protokolované firmy se totiž nemusejí podpisovati plným jménem skutečného majitele, nýbrž může je podle zápisu v obchodním rejstříku „znamenati" na př. prokurista. Toto „znamenání" je rozdílné od podpisu, neboť, má-li býti právně závazné, musí se přesně shodovati se zápisem v obchodním rejstříku. Proto čteme na př. na cirkulářích: Pan prokurista x. y. bude firmu znamenati . . ., a nyní následuje „znamenání", t. j. nikoli vždy podpis vlastním jménem, nýbrž třeba i označení jména zemřelého majitele, na jehož jméno se podnik dále vede, a pod. Z toho důvodu pokládá prof. Kaňka sloveso *znamenati* v tomto významu za potřebné. Nesprávně se ho i podle Kaňkova názoru užívá ovšem tam, kde není řeč o takovémto „znamenání" firmy protokolované, nýbrž kde je to bezduché a zbytečné napodobení němčiny, v našem obchodním slohu bohužel tak časté.

Prof. Kaňka se domnívá, že se NŘ k slovesu *znamenati* v obchodní korespondenci nikdy nestavěla zvlášť přátelsky a že připouštěla nejvýš jen zvratný tvar *znamenati se*, nikoli však tvar bez zvratného zájmena. Pravda ovšem je jiná: NŘ. XVI, 1932, 31 ukázala právě o zvratném tvaru *znamenati se*, že je v klausuli dopisů zbytečným a nesprávným germanismem, a tento svůj výklad doplnila v témž ročníku na str. 115 ve zprávě o dvou odborných učebnicích obchodních touto poznámkou: „Sloveso *znamenati* vypustili autoři obou učebnic z klausulí dopisů, ale ponechali je jako odborný název pro označování firmy při právních úkonech. Rozlišují tedy širší pojem »podpisovati« (na př. podání) a užší pojem *znamenati firmu* (srov. na př. větu z úředního dopisu, Salavec 64: toto podání přede mnou vlastnoručně podepsali a znamenání firmy v obsahu podání přede mnou vlastnoručně připojili). Není pochyby, že i tato zvyklost je napodobením usu německého, ale nepříčí se našemu způsobu vyjadřovacímu: *znamenání firmy* tu je tolik co připojení jejího znamení, její úředně ověřené známky." Přání, které prof. Kaňka ve svém dopise vyslovuje, vyhověla tedy NŘ. už před pěti lety, neboť názor vyjádřený v citované poznámce se úplně shoduje s výkladem prof. Kaňky. Bylo by však záhodno, aby se onen dvojí význam, podpisování a znamenání, přesně rozlišoval a aby se slovesa *znamenati* v obchodní korespondenci užívalo opravdu jen tam, kde se jím má vyjádřiti označení písemnosti úředně zapsanou značkou, a nikoli v běžném významu slovesa *podepsati*.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.